

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Факултет по класически и нови филологии

Катедра „Испанистика и португалистика“

Дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“ в областта на висшето образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология, докторска програма: Литература на
народите на Европа, Африка, Америка, Азия и Австралия (Испаноамериканска
литература)

АВТОРЕФЕРАТ

на тема: „Литература на свидетелството“ в Латинска Америка
(1950-1989 г.)

Докторант на самостоятелна подготовка

Лиляна Кънчева Табакова

София, 2018 г.

Публична защита:

..... 2019 г.

.....

Научно жури:

Проф. д-р Яна Андреева

Доц. д-р Татяна Пантева

Проф. д-р Венко Кънев

Проф. д-р Даниела Кожухарова

Доц. д-р Анушка Леви

Въведение

В началото на 90-те години човечеството преживя демитифицирането и краха на много от своите извечни утопични вярвания. Латинска Америка не остана назад от сложните процеси. Със заника на осмото десетилетие на XX век се затвори един цикъл, който според историците започва в края на 50-те години; цикъл, който за отделните страни в Латинска Америка има доста общи характеристики въпреки структурната сложност и културната, социалната и политическата им нееднородност.

Изминалото оттогава до днес време ни позволява да погледнем събитията от известно разстояние и освободени от предразсъдъците, да се опитаме да дадем оценка на салдото, което героите от непосредственото историческо минало са оставили в областта на култура.

В този смисъл в настоящия труд разглеждам някои проблеми, възникнали въз основа на конфигурирания се специфичен текстови корпус в испаноамериканската литература, т. нар. *literatura testimonial*, която наричам „литература на свидетелството“, за да я разгранича от безспорно сходни, но не напълно идентични явления, познати с названия като *документално-художествена литература*, *литература на факта*, *non fiction* и др. Става дума за много разнородни публикации, които „прехвърлят“ и „размиват“ границите между различните дискурси и не зачитат жанровата институция, като за пореден път ни карат да се замисляме за това какво е „литературността“.

Вследствие на това литературната система в Латинска Америка преживя трансформация, идваща основно от две различни посоки:

Моето доближаване до „литературата на свидетелството“ е предимно контекстуално. Контекстуалният анализ може да се извърши от много различни дисциплини, като референтът на всички тях е историята. Поради факта, че произходът на повечето от анализирания текстове е свързан със

социалните науки или се дължи на силен референциален натиск, струва ми се невъзможно да прескоча тази стъпка.

Това е причината да разгледам в две различни глави предпоставките за възникване на „литературата на свидетелството“.

I. ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВЪЗНИКВАНЕ НА „ЛИТЕРАТУРАТА НА СВИДЕТЕЛСТВОТО“

• Кризата в хуманитарните науки и зараждането на „литературата на свидетелството“ в Латинска Америка

В постмодерното общество се заговори за криза в областта на производството на символи, за смърт на „големите разкази“, за несъстоятелност на метадискурсите – като се започне от философията и се премине през социалните науки, за да се стигне до литературознанието. С оглед на така създалата се ситуация историята, антропологията, социологията, социалната психология, психоанализата, лингвистиката, литературната теория и, защо не, самата литература започнаха да търсят ново припознаване на идентичността на своите обекти.

Израз на тези процеси в обществените науки е вкусът към т. нар. „микроистории“, голяма част от които се конструират въз основата на устни разкази: историографията събира т. нар. „устна история“ (*oral history / historia oral*), социалната антропология изгражда „житейски истории“ (*life history / historia de vida*), психологията и най-вече психоанализата – „клинични истории“. Всички те единодушно вярват, че не могат да „уловят“ обекта на своето изследване, а само да го „представят“. Техният подход е предимно интерпретативен и херменевтичен.

Сферата на действие на „устната история“ все повече се разширява и в някои случаи прекрачва границите на обществените науки, като се превръща в инструмент на отделни групи или общности, намирали се до неотдавна изтласкани в периферията на обществото – малцинства и етноси,

феминистки и гей движения и всякакви други прояви на т.нар. „контракултура“ – чрез който те се опитват да изградят своя собствена версия за идентичността си.

Сложното взаимодействие на всички тези тенденции в областта на комуникациите води до възникването на огромен корпус от текстове, произведени от социалните науки. През 70-те години започват да се учредяват институции – департаменти в някои университети, научни звена и институти, които стимулират интердисциплинарните контакти. В тази глава споменавам онези от тях, които развиват дейността си в Латинска Америка, както и проектите, в резултат на които бяха изработени някои от „свидетелствата“, анализирани в настоящия труд.

Важно е да се отбележи, че през този период възниква и благоприятна издателска конюнктура, спомогнала за масовото разпространение под формата на книжни тела на повечето от тези текстове, чиито общи характеристики будят редица теоретични въпроси поради своето навлизане в полето на литературата.

• **Кратък поглед върху историко–политическия контекст в Латинска Америка**

Когато заговорим за Латинска Америка, веднага в съзнанието ни изплува фразата „континент, белязан от контрастите“; континент, където съжителстват просперитетът и крайната нищета. Все още е ярък и споменът за военните диктатури и кървавите конфликти през 60-те, 70-те и 80-те години на миналия век.

В тази глава правя кратък анализ на историческите причини за крехкостта на демокрациите в страните от Рио Гранде до Патагония (колониалното минало; спорните граници между новообразуваните се след войните за независимост млади републики; политическата и социалната им незрялост; пропастта, която разделя различните раси и етноси, и т.н.).

Милитаризъм, национализъм, каудилизъм, пуснати в ход през XIX век, определят съдбата на континента и през двадесетото столетие.

В Латинска Америка положението на маргиналност, на неспособност на широки обществени сектори за социална интеграция, е особено изразено и всичко това води до сериозни социални конфликти, чиято кулминация са партизанските движения през 60-те – 80-те години и непрекъснатата намеса на военните в политическия живот. Насилието в Латинска Америка е изключително болезнена тема. Много от книгите от „литературата на свидетелството“ са свързани с неговото разобличаване и заклеймяване.

Логично е, че в противовес на официалния публичен дискурс, замаскиран зад формата на първо лице множествено число – *ние* (нацията), опитващ се да представи държавните институции като агентите, които постигат и опазват общите интереси, възникват дискурси на „лишените от глас“, на представителите на противоположната правда, на премълчаните или насилствено потиснатите „истини“. „Литературата на свидетелството“ играе важна роля в тези процеси.

Следващите три глави са посветени на родоначалниците, задали в голяма степен моделите, по които ще се развива „литературата на свидетелството“.

II. РОДОНАЧАЛНИЦИТЕ

• **Рикардо Посас – пионер в „литературата на свидетелството“**

През 1948 г. мексиканският антрополог Рикардо Посас Арсиниега (1912-1994) публикува своя труд *Хуан Перес Холоте. Биография на един цоцил* – произведение, родено от теренните проучвания на автора сред индианците в южния щат Чиापас.

В онзи момент антропологията в Мексико – както и навсякъде в испаноезичните страни, все още се развива в традиционното академично русло. Текстът на *Хуан Перес Холоте*, предизвиква радикално отрицателни

оценки и пренебрежение в академичните среди заради близостта си с художествената литература. В замяна на това почти веднага се превръща в един от емблематичните „индихенистки“ романи. Преведен е на много езици¹.

Рикардо Посас не е предполагал, че подготвената от него изповед на индианеца цоцил ще бъде възприета като роман, а е мислел за нея като за инструмент за проучване на живота на един индивид, чиято съдба е функция от живота на общността, към която принадлежи. С *Хуан Перес Холоте* за първи път дискурсът на антропологията се трансформира в дискурс на социо-културното многообразие, а епическото начало се превръща в лирическо.

• **От антропологията към литературата: Оскар Люис – грингото с магнетофон**

Оскар Люис разработва един нов за онзи момент метод на антропологическа работа – без да отхвърля напълно статистиките и анкетите, завзели почти изцяло академичното пространство през 40-те, 50-те и 60-те години на ХХ век, той ги комбинира и съпоставя с устните разкази на внимателно подбрани информанти.

Според Люис най-подходящ обект за наблюдение и анализ е семейството като първично ядро, което неминуемо отвежда към взаимоотношенията на различни „нива“ в социума – квартал, град, страна... Посредством гледните точки на членовете на малки групи от кръвно свързани индивиди и чрез техните „пресичащи се истории“ Люис изгражда „полифонични“ разкази (както би ги определил Бахтин). Самият той нарича тази своя техника „Ефект Рашомон“. За своя анализ подбрах книгата

---

¹ А в края на деветдесетте години на ХХ в. е преведен и на *цоцил*¹ – езика, говорен някога от информанта.

Децата на Санчес, за изработването на която Люис е интервюирал петима души – баща и четирите му деца.

- **Операция масово клане на Родолфо Уолш – още един предшественик на „литературата на свидетелството“ в Латинска Америка**

В журналистическите среди в Аржентина Родолфо Уолш се споменава като една от ключовите фигури в професията, като пример за журналист, макар далеч не всички да се отъждествяват с неговите идеологически позиции.

Уолш реконструира историята на разстрела на невинни цивилни граждани през нощта на 9 срещу 10 юни 1956 г. Резултатът от журналистическото разследване обединява обвинението, свидетелското показание, политическия анализ, историческия очерк и художествения разказ. Уолш, поставяйки си първоначално съвсем различна задача, на практика е написал вълнуващия криминален роман, за който е мечтал и се е готвил от години. С почти десетилетие изпреварва т. нар. „нова журналистика“ (*new journalism*) – североамериканския не-фикционален (журналистически) роман на автори като Труман Капоти и Норман Мейлър. За своето време книгата е единствена по рода си и макар вече да са написани някои криминални романи въз основа на действителни случаи, никой от тях не притежава експлозивния заряд на този текст. Петнадесетина години по-късно латиноамериканската литературна критика ще обяви Родолфо Уолш за родоначалник на „литературата на свидетелството“.

Родолфо Уолш подлага на съмнение „ефикасността“ на традиционната художествена литература или поне е убеден, че насочеността и целите ѝ са различни от това да служи на дадена кауза, но си дава сметка също така, че робува на възгледите против функционалността и политическия ангажимент на литературата, наследени от времето на латиноамериканския модернизъм.

Отказът от въображението, както и подборът, обработката, монтажът и организирането на материалите по такъв начин, че резултатът да не отговаря на традиционния „реализъм“, довеждат до отказ от понятието „правдоподобие“ като референциална илюзия (или от т. нар. от Роланд Барт „ефект за реалност“).

Книгата е пилон в аржентинската журналистика и литература и ще отвори нова епоха, защото полага началото на *журналистическото разследване* в Латинска Америка, с формулировка на метода, работната хипотеза и със съответните изводи. Структурата на книгата се превръща в модел на подражание, ненадминат през следващите десетилетия и използван от изтъкнати латиноамерикански и испански писатели и журналисти като Габриел Гарсия Маркес, Томас Елой Мартинес, Марио Варгас Лъоса, Артуро Перес Реверте и др.

***

След като разглеждам основните произведения, които поставят началото на „литературата на свидетелството“ в Латинска Америка, във втората част на дисертационния ми труд преминавам към фактите, които водят до превръщането ѝ в призната литературна модалност.

III. КЪМ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗИРАНЕ НА „ЛИТЕРАТУРАТА НА СВИДЕТЕЛСТВОТО“. КУБА: ГЕНЕЗИС НА „ЛИТЕРАТУРАТА НА СВИДЕТЕЛСТВОТО“ КАТО ПЪРВОСТЕПЕНЕН ФАКТОР ЗА ИДЕОЛОГИЧЕСКО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ МАСОВИЯ ЧИТАТЕЛ И ИНСТРУМЕНТ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА „НОВИЯ ЧОВЕК“

- **Куба: генезис на „литературата на свидетелството“ като първостепенен фактор за идеологическо въздействие върху масовия читател и инструмент за изграждане на „новия човек“**
- **За ролята на интелектуалеца в революцията (или отново за *оръжията и литературата*)**
- **Налагане на антиинтелектуализма**

В тези три глави разглеждам доста детайлно трансформациите в културната и литературна панорама на Куба след революцията от януари 1959 г., предизвикала спонтанно одобрение сред голяма част от кубинските интелектуалци, независимо от поколението, към което принадлежат, и идеологията, която изповядват.

За съжаление революционните лидери априори приемат, че за хората на изкуството е типично да са бохеми, безотговорни, изпълнени със съмнения, наивни и податливи на всякакви манипулации. Този модел далеч не отговаря на наследената на острова (а и в целия континент) традиция, според която интелектуалците винаги са били активно ангажирани със съдбата на своята родина, с борбите за независимост, а по-късно и с тези срещу т.нар. „псевдо-република“ от 1902 г. и диктатурата на Фулхенсио Батиста.

Първите обезпокоителни симптоми на нетолерантност се проявяват през 1961 г., по време на три събрания на кубинските интелектуалци, състояли се в Националната библиотека, където Фидел Кастро произнася знаменателните *Думи към интелектуалците*. Още в началото кубинският лидер разграничава Революцията (бойците, които са я извоювали – тези, които и занапред ще решават съдбините на страната) от присъстващите в залата интелектуалци. Въпросът за творческата свобода му се струва несъществен. Не по-малко неуместни му изглеждат споровете за естетическите критерии. С типичната за него умела реторика, Фидел Кастро предупреждава: „В рамките на Революцията – всичко; срещу Революцията – никакви права“.

Революционните лидери отъждествяват интелигенцията с наследените остарели ценности – теза, достатъчна, за да бъде заклеямена цялата прослойка и да бъде осъдена на остракизъм. Според лидерите на Революцията *новото общество* е призвано да изгради съвършено *нова култура*.

В *Думите към интелектуалците* на Кастро се появява ясно очертана идеята за производство на символи, напълно освободено от традиционната фигура на интелектуалеца. Разказаното трябва е отговорност на субект от народа, който ще бъде обучаван и възпитаван за това. Именно тази концепция заляга в основата на културната политика, която води до превръщането на „литературата на свидетелството“ в стратегическа цел.

Така постепенно налаганото определение за статуса и функциите на писателя, който преди всичко е длъжен да е активно ангажиран политически, позволява от своя страна самите политици да бъдат асимилирани към него. (Пример за това радушният прием, който получава книгата *Епизоди от въоръжената борба* на Ернесто Гевара, обявена за върхово произведение в кубинската литература). Въпреки всички обвинения към интелектуалците, ясно е, че писането на книги прибавя към ореола на героите на Революцията също и престижа на хора на словото, на духа.

Някои характеристики на този период на „антиинтелектуализъм“ (Gilman 2003) се проточват дълго през годините, макар кубинската версия на контрол над творческите изяви никога да не е бил толкова строга, колкото в някои други страни от социалистическия лагер.

• **„Бумът“ на латиноамериканската литература и Кубинската революция. От ентузиазма към краха на надеждите**

Дванадесет години са нужни на кубинската революция да се превърне от демократично движение срещу поредната карибска диктатура в първата и единствена комунистическа държава в Латинска Америка. Многобройните и комплексни причини за тази мутация, извършила се между 1959 и 1971 г., са добре познати.

Латиноамериканските леви интелектуалци изживяват първите години на Революцията с огромно пристрастие и вдъхновение. Те вярват, че за

пореден път се връщат в публичната сфера, за да се превърнат в глашатаи на нарастващата необходимост от социални и политически промени.

Успоредно с това многобройните писатели, художници, музиканти и театralи, които се намират в Европа (най-вече в Париж и Барселона, но и в Берлин и Москва), са открили, че не са само перуанци, колумбийци, мексиканци, аржентинци и т.н., а са латиноамериканци, носители на култура с безброй общи знаменатели, с повече прилики, отколкото различия. Същото послание идва и от Каса де лас Америкас в Хавана, замислена от самото начало като средище на латиноамериканската лява интелигенция, като врата, през която те да навлязат в Революцията и през която утопията да се отправи към всички краища на континента.

По същото време в Европа започва да набира сила т. нар. „бум“ на латиноамериканския роман. Световният интерес към Кубинската революция има сериозен дял в акумулирането на мощния взривен заряд на този литературен феномен – в целия свят се увеличава желанието да бъде разбрана историята и културата на континента. Всички участници в „бума“ и най-вече четиримата най-важни негови представители – Габриел Гарсия Маркес, Карлос Фуентес, Марио Варгас Льоса и Хулио Кортасар – посещават Куба още в зората на Революцията и вземат активно участие в работата на културните институции, като Каса де лас Америкас и Пренса Латина. Явно е, че тези млади тогава творци, които се опитват да внесат коренни – с пълно основание може да ги наречем революционни – промени в националните си литератури и да изградят различна представа за Латинска Америка и за нейната обща културна идентичност, отдалечена от европоцентризма на своите предшественици, влагат огромни надежди във възможностите, които вярват, че Кубинската революция им предоставя.

Но Студената война навлиза в Латинска Америка и в Карибския басейн и всеки трябва да определи своята позиция. Политиката на САЩ спрямо Куба – ембаргото, изгонването ѝ от Организацията на

американските държави (ОАД), дипломатическата изолация, подкрепата за атентатите срещу Фидел Кастро и срещу производствени обекти на острова, подривната дейност на вътрешната опозиция и на емигрантите от Маями довеждат напрежението до краен предел. Това води до все по-крайно радикализиране на лидерите и партийните функционери в Куба и политиката все повече поглъща остатъците от автономност в културния живот на страната. Следват репресии срещу някои кубински творци, сред които е поетът Еберто Падиля, принуден от властите през 1971 г. да се откаже публично от „контрареволуционната“ си поезия. Това е капката, която прелива чашата и онези латиноамерикански и европейски интелектуалци, които публично заклеймяват тази и подобни прояви на нетолерантност, биват включени в категорията на „враговете“ на Кубинската революция, която остава без подкрепата на най-елитната част от лявата интелигенция, преминаваща постепенно на либерални демократични позиции.

- **„Литературата на свидетелството“ като разрешение на проблема**

През януари 1969 г. по време на второто заседание на Комитета от сътрудници на Каса де лас Америкас, като отчита факта, че за престижния литературен конкурс на институцията пристигат огромно количество неклассифицируеми текстове, уругвайският литературен критик Анхел Рама изтъква необходимостта да се обособи в самостоятелна поредица от „свидетелства“. Става дума за завидно количество книги, които не могат да бъдат определени като романи – при тях художествената измислица липсва или е минала на заден план. Те няма как да бъдат третираны и като есета, заради сериозната тежест на наративния елемент и липсата на аналитичен апарат. Поради това, че тези ръкописи засягат важни за революционна Куба и за латиноамериканската левица теми, не било желателно да бъдат отхвърлени конкурса, въпреки че често не им достигат естетически

качества. Предложението на Рама те да бъдат обособени в отделна категория е подкрепено от повечето от членовете на Комитета. Така се взема решение за учредяване на отделна награда за „литература на свидетелството“.

Още със зараждането на идеята Рама формулира три от основните аспекти на „литературата на свидетелството“ така, както тя ще бъде развита на карибския остров – *латиноамериканизъм, политическа значимост и лично участие* на писателя-свидетел в социо-политическите процеси. „Политическа значимост“ най-вече в смисъл на *политическо действие* в страните от Латинска Америка, което ще предопредели едно от спорните определения за „литературата на свидетелството“ като *специфично латиноамериканско* явление: литература, писана в Латинска Америка, предимно от латиноамериканци и предназначена за разпространение под формата на книжни тела сред латиноамериканска публика.

След като много от най-известните латиноамерикански писатели са се разграничили от кубинската концепция за новата роля на интелектуалеца като писар и като инструмент на административния апарат, не желаят да работят по политическа поръчка, не искат да изоставят своето творческо его, нито да се обезличат, не са съгласни или не са в състояние да съчетаят оръжието с пишещите си машини, животът сам е предложил алтернативата и сътрудниците на Каса де лас Америкас – те единствено трябва да осмислят натрупания „свидетелски“ материал, колкото и сериозни да са колебанията им по отношения на общите критерии, по които той би могъл да бъде оценен.

На този етап сътрудниците на Каса де лас Америкас също са нови – привлечени са по-радикално леви интелектуалци.

Актът на учредяване на награда за „литература на свидетелството“ е от изключителна важност, защото така кубинската културна институция дарява с легитимност многобройни писания, които дотогава битуват извън литературните категоризации.

Самото название – „свидетелство“, насочва към връзката между разказ и действително преживяване, както и (ако отчетем юридическата му употреба) към изискването за истинност. Явно сътрудниците на Каса де лас Америкас са искали да разграничат новия (както те го наричат) „жанр“ от „литературата на факта“ или „фактографията“ (отвеждаща към авангардните течения от началото на ХХ в.), от „новата журналистика“ в САЩ и *не-фикционалния* роман от типа на *Хладнокръвно* (1966) на Труман Капоти и *Армиите на нощта* (1967) на Норман Мейлър, както и от „документалната литература“ в Централна и Източна Европа, от журналистическите хроники и т.н., за да може да го обявят за типично латиноамериканско явление. Думата „свидетелство“ предполага акцентът да пада не върху индивида, който свидетелства или записва свидетелството, а върху самия разказ и неговото послание. По същото време в латиноамериканския литературен контекст и писателите от *бума* говорят за разширяването на понятието за литература, за промяната на съдържанието му и „литературата на свидетелството“ не се поколебава да заяви правото си на място в тези процеси.

• ***Биография на един роб-беглец* – когнитивната сила на метафората (Мигел Барнет и романът-свидетелство)**

Прекъсвам разказа си за конкурса за „литература на свидетелството“, за да анализирам книгата на Мигел Барнет *Биография на един роб-беглец*, смятана от много от литературните анализатори за най-значимото и основополагащо произведение в „жанра“.

По време на работата си с Естебан Монтехо (информанта-герой на произведението) Барнет е млад поет и антрополог. Една бележка в пресата го насочва към старчески дом в квартал Вибора, където открива двама столетници – жена на 100 и мъж на 104 години. Жената е някогашна робиня

и е „сантера“². Но мъжът се оказва с по-интересна съдба за прохождания изследовател – бил е „симарон“ (избягал роб) и е участвал във Войните за независимост. Паметта му е добра, което го прави изключително ценен събеседник. Естебан Монтехо далеч не е обикновен, нито средно статистически представител на своето поколение, нито на своята раса. (Изборът именно на този персонаж определено отдалечава Барнет от начина, по който социалните науки достигат до своите изводи, на базата на средно статистически, „типични“ информанти.) Първоначалната цел на проекта на Барнет е да събере материал за живота на робите в плантацията за захарна тръстика, както и за техните религиозни вярвания и практики. Но след двегодишни посещения при възрастния негър и записване на магнетофон на пет-шест часовите разговори с него, Мигел Барнет осъзнава, че полученият резултат е надхвърлил очакванията му и достига до идеята, че може да се получи интересно произведение.

В онзи момент Барнет поставя подзаглавието „етнографски разказ“ и за изграждането му използва социологическия метод на „житейската история“ (*life history*). Барнет успява от хаотичните спомени на столетника да структурира хронологически разказ в първо лице, обхващащ детството на Естебан Монтехо в захарната плантация, десетте му самотни години на роб-беглец, който се крие в планините край Лас Виняс и живее в пещера, доброволното му интегриране в обществото след отмяната на робството (1886 г.) и участието му във Войната за независимост (1895-1898). В текста има и няколко податки, които биха могли да се датират през 1909 г. На практика Расовата война от 1912 г. е само спомената и това е едно от големите премълчавания на Барнет. Този факт вероятно отговаря на стремежа на режима на Кастро да заличи колективната памет за неоколониалната република (1902-1959), характеризираща се с краен расизъм,

---

² Афро-кубински жрец, практикуващ култ, в който вярванията на йоруба са примесени с елементи от католицизма.

и да възкреси на дело програмата на Хосе Марти и Антонио Масео, позната под надслов „С всички и за благо на всички“, в която постигането на равенство между расите е една от основните задачи. „Свидетелството“ на някогашния роб е добре дошло, за да се подкрепи представата, която Революцията иска да изгради за себе си като продължение на революционните борби от втората половина на XIX в.

Първото издание от 1966 г. е на Института за етнология и фолклор и издателството на Академията на науките в Куба. Още същата година *Биография на един роб-беглец* се появява отново, този път в издателство „Летрас Кубанас“ (специализирано за художествена литература). Веднага се превръща в издателско събитие. Преведено е на редица езици

Също като Посас и Люис, Мигел Барнет е обект и на многобройни критики от страна на някои утвърдени представители на обществените науки – оспорват валидността на използвания от него метод за получаване на обективно познание, изложената фактология и езика на персонажа Монтехо. Много от критиците на Мигел Барнет дори твърдят, че героят е негова фикция и че подобен човек не би могъл да съществува.

Несъмнено е, че Барнет е извършил огромна изследователска работа при проучването и систематизацията на историческите, политическите и етнографските данни за организацията на работата в плантациите, за географските параметри на събитията – със съответната им топонимия, за социалната несправедливост и расовата дискриминация по време на колониалния период, за ролята на лидерите – мамбиси³ и за последствията от намесата на Съединените щати в управлението на острова.

И все пак от пръв поглед става ясно, че авторът се е отдалечил от историографията и социологията още в момента, в който решава да използва аз-формата на повествование и да се фокусира върху наглед незначителни

---

³ Мамбиси са се наричали въстаниците срещу колониалното владичество в Куба и Санто Доминго.

детайли от живота на конкретния индивид, при това изхождайки от изявленията на един-единствен информант. Въпреки това резултатът не е личната биография на Естебан Монтехо, защото читателят бива въведен в един период от националната история на Куба, за който научните разработки в онзи момент са твърде оскъдни. За първи път в историографията на острова навлизат дотогава пренебрегваните гледни точки на най-скромните, най-забравените, най-изолираните, напълно анонимните представители на черната раса, обединени с останалите кубинци от обща историческа и социална съдба. Барнет успява да изгради представителен образ на афрокубинците в рамките на сформиращата се нация на границата между XIX и XX век.

С други думи, като реконструира заглушения от официалната история глас на стария роб-беглец, антропологът навлиза в неговия личен „периметър“ от действителността и възпроизвежда специфичната му интерпретация на преживените събития. Въпреки нетипичността на информанта, бива подбрано типичното, характерното, и следователно това, което впоследствие ще позволи чрез така създадения текст читателят да стигне до желаните обобщения. Пресъздаването на миналото чрез „индивидуалните психически моменти“, (според израза на Леви Строс), у Барнет е синтетично и обективно. Резултатът е една интимна версия на историята, изключително динамична и драматична, грабваща вниманието на читателя от първия до последния момент и предоставяща истинска естетическа наслада. Наглед маловажното добива неподозирана значимост. „Интраисторията“ (в смисъла, който влага в тази дума Мигел де Унамуну⁴) добива епистемологична, но и художествена стойност.

---

⁴ Позволявам си да транслитерирам създадения от испанския философ термин, който най-опростено казано обхваща живота и навиците на обикновените хора, които са нещо като „декор“ на *видимата* история. „Интраисторията“ е вътрешният живот на народа, подчинен на непоколебим, непроменлив, извечен ред. Унамуну сравнява официалната история със заглавията в пресата, докато „интраисторията“ е всичко онова, което се случва, но не се отразява в официалните източници на информация..

Това, че *Биография на един роб-беглец* от самото начало е четена и като роман, се дължи на редица обстоятелства. Едното от тях е дар словото на някогашния роб-беглец, способността му да разказва с чувство за хумор (което кара някои литературни критици да го съпоставят с пикаресковия роман⁵), колоритната му личност и забележителната му памет. Разказът му е изпълнен с безброй дребни, но любопитни и често поетически наблюдения за природата, за жените, за някоя дреха, сладкиш, игра, за скуката в бараките на робите в мъртвото време, за леченията, бденията над мъртавци, религиозните ритуали, за бандитските набези и т.н. От друга страна, намесата на Мигел Барнет допринася за подбора на по-значимите епизоди, за хронологичното им подреждане, за ритъма на повествованието, за създаването на *съспенс*, за изработването на научния апарат към книгата.

Естебан Монтехо е представен като изключително интелигентен и мъдър, но все пак е трудно да повярваме, че истинският информант е бил в състояние да предостави познания за робството, съвпадащи напълно с тези на Морено Фрахиналс и другите автори, цитирани във библиографията, или, че е толкова наясно с политическите намерения на „янките“ спрямо Куба. В замяна на това, предполагам, че оригиналният принос на Монтехо, подкрепен от искрената емоционална съпричастност на антрополога, се проявява в описанията на богатството и разнообразието на природата и на религиозните вярвания.

Барнет признава, че най-деликатната му задача е била привеждането в писмен вид на устния разказ; твърди, че се е старал той да не изгуби своите свежест и сила. Директното транскрибиране на магнетофонния запис крие риск разказът да стане неразбираем, защото, както знаем, устната реч винаги е подпомогната от извънезиковия контекст (жестове, мимики и т.н.).

---

⁵ Например Beverley 1987.

Но внимателният читател си дава сметка, че езикът на роба-беглец е много по-обработен, отколкото признава Мигел Барнет. Изправени сме пред един доста нормативен испански, който не прилича на езика, с който би си служил столетникът Естебан Монтехо в средата на 60-те години на ХХ в. От него са останали малко следи – използват се някои архаизми (например «vide» вместо «vi», *видях*); някои модизми, характерни за говора на всички кубинци («hacer el cuento» вместо «contar», *разказвам*; «comer candela», *бунтувам се*; «regar el lomo», *трудя се*); няколко специфични религиозни термини и имена (Йемая, Очун, Обатала) и думи от африкански произход («matungo», *болен*; «endoquí», *дявол* и др.), като всичко, което се отклонява от нормата, е изписано в курсив и е включено в речника в края на книжното тяло.

Каква е причината за този избор на Барнет, който със сигурност е съзнавал, че ограничава експресивното и емоционално богатство на разказа на своя информант? Възможно е да става дума за проява на уважение от страна на културния, образован млад професионалист към скромния някогашен роб. В кубинската литературна традиция говорът на негрите (*el bozal*) традиционно е използван като комичен, сатиричен, дори гротесков елемент⁶. През 60-те години и най-невинната имитация в това отношение е била санкционирана като расистка. След кампанията за ограмотяване би било политически некоректно Барнет да „прекали“ с реалистичното представяне на езика на своя герой и съзнателно да реконструира речта му чрез правописни и граматични грешки, каквато е практиката в т.нар. „негриска“ литература. Стремещът през 60-те и 70-те години е този елементарен подход да бъде преодолян и се правят опити за изграждане на нова естетика в литературата, киното и изобразителното изкуство, за да се

---

⁶ Във вариететните спектакли любими персонажи са „негърчето-смешник“, симпатично, но глуповато, и чувствената, но лекомислена мулатка, които изчезват след Революцията.

доближи идеята за транскултурирането⁷ до широката публика, която все още не успява да се освободи от вековните си расови предразсъдъци и да се модифицират междуличностните отношения между бели и черни, дори в интимната сфера. Върви се по стъпките на етнографите Фернандо Ортис и Лидия Кабрера, на писателите Николас Гилен и Алехо Карпентер, на музикантите и художниците от ранга на Амадео Ролдан и Уилфредо Лам.

Проблемът със запазването на езика на информанта в „литературата на свидетелството“ е изключително сложен и много от опитите да се създадат „свидетелства“ с истории на интересни информанти се провалят именно поради невъзможността на носителите на писмената култура да се справят задоволително с него.

В действителност *Биография на един роб-беглец* е продукт на утопичния стремеж през 60-те и последвалите години (не само в Куба, а и в цяла Латинска Америка) към преформулиране на „националната идентичност“, за да се включат в нея всички онези елементи – най-вече етнически и расови, които дотогава са стояли в периферията и които антропологията от онова време нарича *Другия*. Този *Друг* обикновено е част от желаните нации, обединяващи всички етнически и расови елементи, които все още не съществуват, а са само желан проект.

Още един въпрос, който ще вълнува изследователите на „литературата на свидетелството“ през следващите десетилетия, е поставен за първи път във връзка с книгата на Барнет от Роберто Гонсалес Ечеверия: „Но кой говори тук, старият роб или младият кубински антрополог? Книгата биография ли е, както обявява оригиналното заглавие, автобиография ли е, както указва заглавието на английски или е документален роман, както общо взето я класифицират?“ (цит. от Ochando 1998: 29)

---

⁷ С този термин кубинският етнограф Фернандо Ортис отбелязва процесите на равностойни взаимни и многопосочни влияния между доминиращата и доминиранияте култури, за разлика от „акултурирането“, когато колонизираните народи губят своята културна специфика под влияние на културата на завоевателите.

Най-лесният отговор е, че Барнет е автор на въведението, бележките, речника, монтажа, заглавията на главите, а Монтехо е автор на историята на своя живот. За Монтехо разказът е „изповед“. Носителят на писмената реч си поставя задачата да отправи книгата и нейното послание към възможно най-широк кръг от читатели, защото целта му е да създаде ново познание чрез „свидетелството“ на своя информант.

Разминаването между биографичния пакт, обявен в заглавието, и аз-формата предполага в текста да е налично напрежение между субекта на писмената реч и субекта на устния разказ, да се оформи нещо като „зона на борба“ за интерпретацията на събитията. Барнет съзнателно използва тази двусмисленост, за да накара читателя да повярва в истинността на дискурса на героя Монтехо (аз бях там, аз видях, аз направих това и това), но заедно с това не отрича своята роля на автор и поема цялата отговорност за резултата.

В *Биография на един роб-беглец* медиацията между автобиографичния и свидетелския дискурс не произтича от литературната практика, а от етнографското интервю. В есетата си Мигел Барнет (Barnet 1983) ще се стреми да докаже възможността хармонично да се съчетаят двете дискурсивни форми (литературната и научната) и двете различни чувствителности – чрез потискането на писателското его, чрез пълноценната комуникация с интервюирания, чрез познаването на епохата и чрез естествената способност на писателя да схване спецификите на езика на информанта.

Моят извод е, че именно в смесването на кодовете, в хибридността между псевдоисториографското и псевдолитературното писане се състои оригиналността на предложената от Барнет модалност, която деконструира монументализма на обособените жанрове и срива тяхната хегемония.

• **Конкурсът за „литература на свидетелството“ на Каса де лас Америкас: в търсене на определение и изграждане на теория за новия текстови корпус**

В тази глава разглеждам в развитие различните определения за „литературата на свидетелството“, давани през годините от журитата на Конкурса за „литература на свидетелството“ на Каса де лас Америкас. Несъмнено, най-важното от тях е това, формулирано от Мануел Галич в условията за участие в първото издание на конкурса и което заляга след това в *Речника на кубинската литература*. Първото жури, формирано от Раул Роа, Рикардо Посас и Родолфо Уолш, със секретар Мигел Барнет, присъжда първа награда на *Партизанското движение Тунамарос* на Мария Естер Хилио и две поощрителни награди за *Хирон в Паметта* на Виктор Касаус и *Ампаро, кукуруз и лилии* от Хорхе Калдерон. В работата си правя кратки анализи на тези три отличени произведения, защото до голяма степен те се превръщат в нещо като основни жалони, около които ще се групират последвалите награди – от една страна:

1. свидетелства за живота и борбите на кубинците;

2. свидетелства за политическия опит на левицата в другите латиноамерикански страни и

3. етнографски теми в политически контекст,

а от друга:

1. свидетелства за непосредствено скорошни събития и

2. свидетелства за отминали исторически моменти или периоди, основаващи се на паметта на техни очевидци.

От този момент нататък условията за участие в конкурса и самите наградени книги ще определят парадигмите на писане, както и интерпретациите на свидетелските разкази. Главата е написана въз основа на ръкописите на протоколите на журитата на конкурса, които ми бяха

любезно предоставени от служителите на Каса де лас Америкас в началото на далечната 1990 г.

• **Изграждане на ретроактивния корпус на „литературата на свидетелството“**

За никого не е тайна, че литературният жанр не може да се определи без да се вземат предвид координатите и референциалните отправни точки, действащи в определен литературно-исторически момент. Не бива да забравяме, че *хоризонтът на очакване* на повечето читатели е жанрово определен. От гледна точка на читателя информацията за жанровата принадлежност на даден текст облекчава неговото възприемане.

При своето „учредяване“ „литературата на свидетелството“ се изправя, от една страна, пред необходимостта да преодолее „отживялата“ литературна традиция, а от друга, да се впише в някоя предходно съществуваща литературна система, основана на вече оформена естетическа компетентност и на придобити вкусове, на мрежа от връзки с националната и със световната литература (всички те предхождащи Революцията, която няма как да обяви себе си за начална точка в Историята). Едва след това може да бъде пуснат в действие идеалът за „пълно“ обновление.

Именно в този смисъл стратегите на кубинската културна политика подбират и ретроактивния корпус, през който да се направи прочитът на „литературата на свидетелството“.

Това не се оказва трудна задача, тъй като „литературата на свидетелството“ е напълно съпоставима с няколко исторически обусловени текстови серии, залегнали във фундамента на кубинската и на латиноамериканската литература, като се започне от Хрониките за Индиите, писанията на изгонените през XVIII в. от колониите на Испания йезуити, дневниците, мемоарите и речите на борците за национално освобождение и много други.

В тази глава обръщам внимание най-вече на кубинския контекст.

- **Отново за конкурса за „литература на свидетелството“ на Каса де лас Америкас**

Тук се връщам накратко към конкурса на Каса де лас Америкас, защото прегледът на отличените заглавия с не кубинска тематика ни разкрива явната връзка между награждаваните творби и динамиката на историческите процеси в Латинска Америка, които обуславят и различните тематични цикли: първо, през 70-те години в центъра на внимание са диктатурите в Южна Америка: през 1970 – Уругвай, през 1972 и 1973 – Бразилия, а през 1977 – Чили и отново Уругвай.

Спирам се на *Дни и нощи на любов и война* от Едуардо Галеано (писател, които се ползва с признание извън пределите на континента.) поради факта, че това негово произведение така и не бива възприето от публиката като „свидетелство“, а като автобиографичен роман или като мемоари.

Изводът е, че в изключително редки случаи книги на известни писатели се причисляват към „литературата на свидетелството“, сякаш първоначалната анонимност на автора или поне на информанта (в случай че свидетелството е опосредствано) е задължителна.

Както вече отбелязах, по принцип авторефлексивната субективност в „литературата на свидетелството“ се изгражда на ръба между политическото и личното пространство или, казано по друг начин, между колективната представителност и личното преживяване, но повествователните стратегии задължително са насочени към социалната функция на свидетеля като представител на определен колектив.

През 80-те години на ХХ в. Централна Америка застава във фокуса на вниманието на Каса де лас Америкас, особено след надеждите, които събужда Сандинистката революция, и невиджаното насилие, което се

разгръща по време на гражданските войни в Салвадор и в Гватемала. Много от отличените книги са свързани с процесите в Никарагуа.

- **Ригоберта Менчу, или за истината и лъжата в „литературата на свидетелството“**

Публикуването на *Казвам се Ригоберта Менчу и така се роди съзнанието ми* – почти три десетилетия след първоначалните разсъждения на Мигел Барнет за „романа-свидетелство“ – довежда до истински бум в критическите разработки, посветени на „литературата на свидетелството“, най-вече в университетите на Съединените щати в средите на литературоведите, свързани с т. нар. „културни изследвания“, а впоследствие и с теориите за „подчинеността“ (*Subaltern Studies*). Повечето от тях в разгара на Студената война не приемаха политиката на Рейгън спрямо конфликтите в Централна Америка. Именно затова първото свидетелство, което събуди техния интерес и бе прието за канонически модел в жанра, не е *Биография на един роб-беглец* на Мигел Барнет, а свидетелството на Ригоберта Менчу, което веднага бе преведено на английски и на много други езици. Това е най-разпространеният във и извън Латинска Америка текст, получавал някога награда на Каса де лас Америкас.

Написването на книгата, методът на работа на антроположката, проблемите за структурирането на текста, преминаването от устния разказ в писмен и т.н. не се различават от тези, пред които са се изправили Рикардо Посас или Мигел Барнет. Проблемите възникват, когато през 1999 г. американският антрополог Дейвид Стол в книгата си *Ригоберта Менчу и историята на всички бедни гватемалци* (Stoll 1999) поставя под съмнение истинността на свидетелството на младата индианка и я обвинява в едностранчиво представяне на истината в интерес на една от въоръжените партизански групировки, макар да не отрича, че външната политика на

Роналд Рейгън налива масло в огъня на Студената война, при това на гърба на централно-американците, които биват тласкани към полюсно идеологическо разделение.

Стол негодува, че фактите в книгата на Бургос не са събрани чрез стриктно научна методология и не са емпирично проверени, за да може свидетелството ѝ да бъде анализирано чрез подходящи обективни техники. Обвинява колегите си от университетските среди в САЩ, които са създали международната слава на книгата и са допринесли за включването ѝ в академичните програми и дори за присъждането на Нобелова награда за мир на Менчу през 1992 г., че са допуснали политическата им ангажираност към събитията в Централна Америка да ги подведе и са загърбили задължителния академичен неутралитет. Джон Беверли – един от най-активните изследователи на „литературата на свидетелството“ в Централна Америка, отговори, че за Стол проблемът за достоверността на фактите не е най-важен, тъй като той не оспорва голяма част от разказаните от Ригоберта събития, а се стреми да покаже неправилната според него употреба на текста от страна на колегите му с лява ориентация. Тоест, според Беверли проблемът с истината е „подчинен на идеологическото несъгласие на Стол с въоръжената борба” (Beverley 2004). Също така възразява на младия си колега, че при теренните проучвания не е трудно да бъде намерен някой, който да разкаже точно това, което интервюиращият иска да чуе. Книгата на Стол се основава на интервюта с гватемалски индианци, които той е направил много години след събитията и след свидетелството на Ригоберта, така че няма причина те да са особено достоверни. Всъщност в общи линии Стол не оспорва това, че важните от историческа гледна точка събития присъстват в свидетелството на Менчу.

Така или иначе, с помощта на Елизабет Бургос, Менчу изгражда историята на един живот, който може да не съвпада напълно с нейния, но отговаря на типични за хората от нейния етнос ситуации по време на

Гражданската война. И нещо много по-важно – съумява да предизвиква съчувствието и съпричастността на читателя. За да направи историята си правдива (т.е., за да изгради достоверност на текста), тя прибегва до стратегия, характерна за устния разказ, както в западната, така и в индианската култура – представя се едновременно за свидетел и участник в разказваните събития.

За да се защити свидетелството на Менчу от критиките за неистинност на Дейвид Стол, то трябва да се прехвърли в полето на литературата, да се направи алегоричен, по-творчески прочит, който обаче е и по-несигурен. Граничният характер на „литературата на свидетелството“ позволява това преминаване през жанровите граници и тогава референциалността престава да е най-важна. С времето, когато събитията, предизвикали написването на свидетелските текстове, се отдалечат, именно тази операция позволява те да може да продължават да се четат.

Истината и лъжата придобиват етическо, но и естетическо измерение – Менчу прибегва към фикцията (която Стол заклеймява като лъжа), за да въздейства по-силно в името на една по-важна за нея истина. Индианката киче е стигнала до старата Аристотелова мъдрост, че Историята говори за частичното, докато Поезията разкрива общозначимото.

IV. Коментар на теоретичните разработки за „литературата на свидетелството“. Изводи и заключения

Нито едно от определенията, формулирани в рамките на конкурса на Каса де лас Америкас, не е адекватно на разнообразието от текстове, които постъпват в институцията, нито на голямата продукция на издателствата в Куба. В замяна на това обаче, в общи линии тези дефиниции задават „матриците“ (моделите), които може да бъдат следвани.

В тази глава разглеждам някои от теоретичните постановки за „литературата на свидетелството“, възникнали в академичните среди в

САЩ, свързани с „културните изследвания“ и „проучванията на подчинеността“ (Beverley, Zimmerman, Duchesne и др.). Техен основен стимул са Сандинистката революция и гражданските войни в Централна Америка. Въпреки многото им приноси, аз си позволявам да определя всички тях за тенденциозни (заради идеологическата обвързаност на авторите им) и незадоволителни, но ги приемам за изключително интересни по отношение на преформулирането на съвременното ни понятие за литература.

V. Изводи

В процеса на анализите, които правя в различните глави, набелязвах в развитие повечето от своите изводи, но бих искала накрая на този труд да формулирам накратко още няколко обобщения.

A. За „свидетелския пакт“:

1. „Прикритото“ авторство

В негласния договор, който читателят установява с текста, основно място заема подразбирането, че в него е изразена истината за разказваните събития. Предполага се, че информантът-свидетел трябва да е достоен за доверие. Но това не е никак лесно, защото той представя своята версия на събитията, 1. като индивид, който защитава някаква позиция или собствените си действия (а това предполага субективност) и 2. като представител на общността, към която принадлежи (разказът е структуриран около груповите интереси). Фетишизирането на свидетеля е една от големите заблуди, до които води „литературата на свидетелството“.

Свидетелят е представен като че ли говори от свое име, но ако в разказа му не бъдат разчетени съдбата, проблемите и възжеланията на общността, книгата не може да се определена като „свидетелство“ и бива отнесена към „опосредстваната“ автобиография. Поради това свидетелските

разкази на известни личности – например този на кинорежисьора Мигел Литин, записан от Габриел Гарсия Маркес (García Márquez 1985), не се разглеждат като „свидетелство“, докато тези от типа на историята на коработурширания моряк от същия автор (García Márquez 2002) – да. Тази моя констатация донякъде влиза в противоречие с изказаното от Уго Ачугар мнение, че „едно от най-големите различия между свидетелството и автобиографията (особено, тази, която представлява изповед), се състои в това, че докато автобиографията е дискурс за личния или вътрешния живот, „свидетелството“ е дискурс за обществения живот или за аз-а в обществената сфера“ (Achúgar 1992: 47-71). Определението за автобиографията, като принадлежаща единствено към сферата на интимните преживявания, е едностранно и непълно. Автобиографиите на публични личности винаги надхвърлят границите на интимното. Разликата с „литературата на свидетелството“ се състои в това, че свидетелският аз, както казва Ренато Прада Оропеса, е един вид „синекдоха“ на „ние“ (Prada Oropeza 1990b) – „ние: онеправданите, потиснатите, подчинените, незначителните, крайно бедните, преследваните, измъчваните – и разчита на това, че читателят, който има необходимата предварителна информация за разказваната действителност, ще бъде подтикнат от „свидетелството“ към *съпричастност*, *солидарност* и дори активно *съ-участие* с проекта на съответната група или общност. Чрез посланието на „свидетелството“ от читателя се изисква да заеме и да изрази позиция, чрез която евентуално да въздейства върху действителността.

2. Още за авторството и за истината

Втората заблуда е приемането априори от страна на читателя, че разказът на свидетеля (и съответното му послание) е предаден дословно, без промени. В „литературата на свидетелството“ интервюиращият, който скромно се представя за „записвач“, използва възможността да „прикрие“

авторството си и да прехвърли изцяло отговорността за повествованието на фигурата на свидетеля, за когото е убедил читателя, че съществува и извън текста.

Тези две заблуди (но понякога и съзнателно приети от читателя условности) – а именно, че в произведенията се чува „истинският глас“ на свидетеля и че той е единственият производител на смисъл – лежат в основата на „договора“, който читателят сключва символично с текста преди да пристъпи към неговия прочит.

Парадоксално е, че въпреки старанието да се ограничи ролята на интелектуалците, като се издига абстрактната идея, че е „даден глас на субекта от народа“, естетическите и идеологическите качества и литературната адекватност, които правят четивна „литературата на свидетелството“, зависят именно от тяхната компетентност – тази на писателя, журналиста, историка, антрополога и т.н. Това доказва, че за да функционира по своето предназначение, но и за да добие литературен статут, т.нар. „нов жанр“ се нуждае от професионалните умения и от престижа на представителя на писмената култура.

Както вече бе казано, „записвачът“ е в състояние без да си даде сметка (но най-често го прави напълно съзнателно) да изопачи смисъла на казаното от свидетеля съобразно своята интерпретативна система. При създаването на „свидетелство“ въз основа на определен въпросник информантът разказва за събития, на които твърди, че е присъствал. Интервюиращият го стимулира, предизвиква го да говори, записва казаното, транскрибира го и след това, в съответствие с целта си, с издателските изисквания и с наличието или не на литературни претенции, обработва езика и монтира (преподрежда стратегически) материала⁸. Този процес никога не е безпроблемен, защото и двете страни често си позволяват да не предоставят

---

⁸ Нека си припомним видовете интервюиращи, които анализира Хорхе Асевес (вж. стр.30-31 в настоящия труд).

всичката информация на другия, да го разочароват в очакванията му или да го вкарат в заблуда: свидетелят – за да бъде чул и разбран по точно определен начин, а интервюиращият – за да получи професионален престиж или да постигне целите, които си е поставил. При всяко „свидетелство“ възниква въпросът кой кого манипулира, кой установява приоритетите в разказа. С други думи, интервюиращият и информантът се борят за контрола над казаното и написаното и често зад монолитността на текста се таят пробойни и противоречия в смисъла.

В много редки случаи, като например този с Ригоберта Менчу, можем да говорим за един вид „междинно“ („междукултурно“) авторство. Това се случва единствено ако информантът-свидетел осъзнава ролята си на медиатор между своята група или общност и интервюиращият и му предоставя напълно съзнателно подбрана информация, чрез която отправя конкретно послание към читателите. Като цяло подобни информанти са изключения, но дори и тогава на носителя на писмеността се полага по-важната роля при създаването на текста и той е този, който носи отговорност за резултата. Автор в „литературата на свидетелството“ е именно професионалистът, който превръща устния разказ в писмен. Той е истинският междукултурен посредник, този, който познава публиката, опитва се да адаптира написаното към нейните хоризонти на очакване (включително и естетическите), за да не го отхвърли тя заради прекалено драстичните различия от текстовете, с които е свикнала, и за да може „свидетелството“ да се чете като литература.

3. Още за истината и особеностите на паметта

Несъмнено историческите събития са даденост и повествователният глас в „свидетелството“ се старае да разкрие тяхната латентна енергия, да направи обобщения, да прокара пътя на факта към значението, което му е придала общността, към която принадлежи и от чието име говори. Тогава

във факта се събужда естетическото – той става форма, образ, символ, представител на идея. Паметта прави историята. Тя е континуум – един продължителен, непрекъснат, динамичен процес, изграден от сложно вплетени системи.

Но заедно с това паметта е несигурна и не бива да ѝ се доверяваме напълно. Спомените не само се изтриват с годините, но и претърпяват промени. Преразпределението и преподреждането на компонентите на паметта не отговарят задължително на външната фактология: паметта е производна преди всичко на установените модели в културата, в идеологията и в текстуалността. Доказано е, че когато става дума за извънредни събития, свързани с физическо насилие и оцеляване, се активират всички фактори, които биха могли да деформират травмиращите следи в паметта. Процесите на отрицание и изкривяване далеч не винаги са осъзнати. Свидетелствата, писмени или устни, трябва да се съпоставят с други източници, затова изключително важни при рецепцията на „литературата на свидетелството“ са паратекстуалните елементи – най-вече предговорите, но също така добавените документи, снимки, бележки под линия, глосари в края на текста, цитати от различни източници (вестници, съдебни досиета, доклади на комисии по правата на човека и др.), чиято цел е да допринесат за постигането на търсения „ефект на истина“ (Beverley 1996: 27).

И така, третото изискване в „свидетелския пакт“ е разказваните събития да са разпознаваеми и проверяеми от страна на читателя. Бевърли си служи с понятието «truth effect» защото приема, че истината е колективна абстракция, до която свеждаме външния свят чрез средствата, които ни предоставя езикът. Нашето познание за света се изработва чрез дискурсите, които създаваме за него.

4. За ролята на читателя

При положение, че истината е неуловима, в „литературата на свидетелството“ тя е заместена от усещането за автентичност. При трансформирането на спомените в наратив, негативните последици от миналото донякъде се облекчават, преди всичко, защото разказващият успява да се дистанцира от преживяното и да му придаде смисъл като се опита да приобщи читателя към каузата, в името на която е изтърпял страдания и лишения. Освен всичко, „литературата на свидетелството“ въздейства и на емоционално равнище. Читателят неминуемо се чувства ангажиран с или отблъснат от смисловия заряд на произведението. В този ред на мисли опозицията между представата за „истина“ и / или „правдоподобие“ е обвързана с призмата през която се пише и / или чете.

Свидетелските наративи обикновено възникват по време на преломни исторически моменти. Конкретно за латиноамериканската „литература на свидетелството“ може да се твърди, че тя се консолидира като текстови корпус благодарение на читателския интерес, а не на процесите по създаването ѝ⁹. Факт е също така, че за нея са характерни редица общи формални аспекти, които чрез анализите на различни произведения разгледах в настоящия труд като нейни важни градивни елементи, но все пак политико-идеологическото ѝ съдържание е това, което поражда определящата я специфика. Т.е. дали произведенията произлизат от кризата в социалните науки или от журналистиката няма особено значение за рецепцията им. До голяма степен именно на това се дължи възможността манипулациите на властовите структури или на литературната критика да влияят върху възникването и разпространението на много от „свидетелските“ текстове.

---

⁹ Дори мога да се каже, че въпреки цялата ѝ противоречивост, „литературата на свидетелството“ в определен момент се беше сдобила с авторитет за сметка на историографията (свидетелските наративи сякаш временно бяха „погълнали“ историческите анализи.)

От друга страна, чисто човешките съдби, които разкрива „литературата на свидетелството“ с техните етични и морални устои, както и увлекателните повествования, чрез които го постига, са причината в най-добрите си проявления тя да бъде търсена и предпочитана от читателя в определени исторически периоди.

Б. Формални белези на „литературата на свидетелството“

Важна функция при създаването на „ефекта на истина“, на който се крепи доверието в свидетеля (по-точно, в повествователния глас), играят наративните стратегии, с които си служи авторът:

1. Произведенията от „литературата на свидетелството“ се публикуват и разпространяват *в книжен формат*.

2. Имитация на автобиографията

Нека повтора отново: „литературата на свидетелството“ има един задължителен компонент и това е разказът в първо лице единствено число. *Аз-ът* в „литературата на свидетелството“ е преди всичко маска на множествеността, той е аз, който преминава в колективен образ.

3. Илюзия за зафиксирване (дословен запис) на устната реч

Именно в езика, използван за изграждането на свидетелските наративи, се забелязва най-ясно разликата между пишещия автор и говорещия информант-протагонист. Тя се проявява, когато в текста се прокрадват думи и понятия, неестествени за последния (вж. главата за Биография на един роб беглец). „Свидетелството“ се възползва от различни езикови регистри. От тях привидната устна разговорна реч, свързана с аргументацията на свидетеля, имитира най-добре езиковата спонтанност. Контрастът между този регистър и научния дискурс, който доминира в паратекстуалните елементи, допринася за усещането за достоверност. Ако

балансът между тях е нарушен, текстът напуска пределите на корпуса на „литературата на свидетелството“.

4. *Илюзия за хронологично развитие на разказа*, в който действието върви все по-динамично и напрегнато към развръзка, за която читателят знае, че е доказуема извън текста, поради физическото просъществуване на свидетеля.

Успоредно с това, можем да говорим и за друго измерение на времето – благодарение на тъждествеността между информант, повествовател и протагонист в „свидетелството“ се срещат и събират *миналото* (в което се развиват събитията), *два „настоящи“ момента, които се сливат* (1. този, по време на който се осъществява записът, описменостен в разговорен стил, и 2. този, в който читателят илюзорно присъства лично на монолога на повествователя), и *бъдещето* (в което се предполага, че реално съществуващият информант и солидаризираният се с него читател ще споделят някакъв вид борба за обща кауза).

5. В „опосредстваните свидетелства“ е задължително *наличието на паратекстуален апарат* (предговори, обяснения под линия, заключителни думи и др.) които, освен че допринасят за създаването на „ефект на истина“, задават начина на четене (в смисъл, че маркират хоризонта на очакване у читателя) и до голяма степен (както би казал Жерар Женет) притежават илокутивната сила, която е в състояние да предопредели интерпретацията на текста. Това кара Абделсалам Асугар с пълно основание да отбележи в една от статиите си за Мигел Барнет, че „свидетелският пакт“ предхожда текста (аз бих казала *прочита* на текста), защото се сключва на извънлитературно ниво (Azougarh 1996: 190-1).

В. За „литературността“ на „литературата на свидетелството“

Проблемът за *литературността* на „литературата на свидетелството“ също се оказва един от препъникамъните за критиката. В действителност почти всички автори обявяват изрично нефикционалния характер на текстовете. Това, заедно с извънлитературния им произход, интердисциплинарността, връзката им с най-разнородни културни практики и т.н., внася немалко объркване. Може да се каже, че почти задължителните декларации за нелитературност във въведенията са част от условностите (от илюзиите), с които си служи „жанрът“.

Поради факта, че легитимацията на „литературата на свидетелството“ идва от конкурса на Каса де лас Америкас¹⁰, тя от самото начало се оказва вписана в общия литературен контекст на субконтинента и противопоставена на най-престижната в онзи момент литературна продукция – тази на бума на латиноамериканския роман. Именно в този регионален контекст „литературата на свидетелството“ се натрупва като корпус, публикува се и се разпространява от издателства за художествена литература, участва в литературни конкурси, привлича вниманието на литературни критици и изследователи.

От самото начало на този дисертационен труд използвам понятието „жанр“ във връзка с „литературата на свидетелството“ със сериозни резерви (и винаги в кавички). Предпочитам да говоря за нея като за *литературен корпус*, заради натрупания огромен материал. Наричам я и „разновидност“ или „модалност“.

Причината за разпространеното в Латинска Америка разбиране, че сме изправени пред отделен, при това „нов“ жанр се дължи основно на престижа и влиянието на Каса де лас Америкас и (както видяхме в раздел

---

¹⁰ Макар да казах, че понякога Каса де лас Америкас прави отстъпки, тя като цяло изисква литературни качества от произведенията, които получава за конкурса.

III) на социално-политическия контекст в момента на учредяването на специалната категория за „свидетелство“ в рамките на нейния литературен конкурс.

За разпространението на тази заблуда допринасят и някои от представителите на „културните проучвания“ в Университетите в САЩ.

Не бива да пропусна да спомена факта, че понятието „литература на свидетелството“ се използва единствено в литературоведските среди. Всяка една от социалните науки, които работят със свидетелските наративи, използва различно название за тях.

1. Инструментализиране на литературата.

От процесите по създаване на „литературата на свидетелството“ до рецепцията ѝ, *критиките и теориите за нея бяха част от прагматичната ѝ функция за въздействие от страна на левията* от двете Америки върху културния контекст в континента през онези години. Литературата като цяло (тук говоря за всички жанрове) вземаше дейно участие в политическите и идеологическите процеси. Не само се подхранваше със събития и персонажи, не само изграждаше своята материя с всичко онова, което вълнуваше съзнанието на латиноамериканците, но и най-често наливаше масло в огъня. Самата „литература на свидетелството“ не само отразяваше случващото се, а *изигра активна роля в преструктурирането на културните пластове* (ако перифразирам казаното от Карлос Ринкон по отношение на литературата).

Няма съмнение, че повечето текстове от „литературата на свидетелството“ в бъдеще могат да послужат като документи за изучаване на определени аспекти на историческата действителност, въпреки ограничението, което предполага някогашната им идеологическа употреба. Отдалечаването във времето донякъде позволява да се неутрализират конюнктурните елементи, което спомага качествените в естетическо

отношение текстове да преминават в полето на литературата, макар все още дистанцията да не е достатъчно голяма, за да можем да преценим до колко трайно ще останат те в него.

2. Преминаване в полето на литературата

От момента на стъпването на първите европейци на американска земя всичко, което е писано там, се ражда под силен референциален натиск. Сложността на осъзнаването на допира с Новия свят поражда най-различни версии и често текстовете са писани, за да се опровергават едни други. „Хрониките от Индиите“ са огромен корпус от най-разнородни по своите произход, задача и цел материали. Днес за по-лесно ги обединяваме под общ знаменател, но само някои от тях са преживели времето освен като ценни документи и като литературни произведения.

Друг пример за навлизането в полето на литературата на текстове, писани без литературна интенция, са някои от произведенията на прокудените от границите на испанската империя йезуити.

По-късно, по време на войните за Независимост и на създаването на новите републики, голяма част от литературата отново добива чисто прагматичен характер – тя е инструмент за изграждане на несъществуващи дотогава национални идентичности, за разобличение на несправедливостите, за оправдание за различни подривни дейности и т.н.). За да е ефикасна „инструменталната“ употреба на литературата, трябвало е тя да притежава и естетически качества.

3. Голямото значение на традицията

Във всяко общество съществува общоприета представа за това, как да се четат разпространяваните в даден момент текстове. Въз основа на тази представа се изгражда компетентността при четенето, която от своя страна канализира достигането до смисъла. Така се стига и до формулирането на

различните таксономии за жанровете. Поради хетеродоксалната природа на „литература на свидетелството“ очакванията на неподготвения или на предубедения читател тя да се впише в някоя литературна разновидност (или жанр) често са оставали неоправдани. Но познавачите на латиноамериканската литература сме свикнали да не се учудваме на лекотата, с която се променят хоризонтите на очакване по отношение на понятията за история и фикция, за документ и литература, за социология и роман. Представата за това *кое е* и *кое не е* литература е свързана най-вече с нагласата на читателите, с изградената с времето тяхна способност да разграничават познатото от различното, традицията от нововъведението. Тъй като литературата в Новия свят от самото начало се е изграждала от най-разнообразни текстове, тя безпроблемно приема в лоното си и „литературата на свидетелството“.¹¹ Тази отворена традиция позволява свидетелските дискурси, притежаващи естетически качества да преминават от извънлитературните пространства в полето на художествената литература.

Разликите между фикционална и нефикционална литература могат да бъдат огромни, но в никакъв случай актът на възприемане не е задължително обвързан със степента на референциалност (т.е. със съотнасянето на текста към външни за литературата факти).

Нефикционалният поглед (т.е. изборът на възприемателя да съотнася написаното с познатата му действителност) е само един от възможните избори на рецептивна нагласа.¹² Немислимо е да се търси абсолютната стойност на фактологичността. Прякото съотнасяне на текста с действителността е най-вече продукт на неговото (на текста) битуване през

---

¹¹ Все пак искам да подчертая: приема само някои, най-добрите текстове, а обобщаващото ги понятие възприема напълно.

¹² Нека припомня произведенията на Уолш, които се четат с увлечение и днес в Аржентина (когато споменът за събитията е заличен) или на хиляди километри разстояние (където този спомен никога не е съществувал.)

времето, с други думи, на историческото му възприемане. Това е и причината някои от произведенията от „литературата на свидетелството“, четени в определен социален контекст с възторг като литературни, да се оказват твърде преходни и при промяна на контекста да се придвижват със същата бързина към периферията, връщайки се към своята сублитературна същност, докато не изпаднат окончателно в забрава.

В желанието си да утвърдят „литературата на свидетелството“ като „жанр“ с дълбоки корени, много критици се върнаха назад към Хрониките и другите изредени по-горе исторически моменти, в които е писано без претенции за литературност. Направените сравнения са напълно легитимни. Но това е само единият възможен поглед – да се изгради ретроспективен корпус, към който да се прибави и „литературата на свидетелството“. Моето възражение е свързано с това, че не всички текстове от съответните исторически оформили се книжни корпуси (хроника от откриването и завладяването на Континента, трактати за природата и хората на Америка, речите, декларациите и дневниците на Освободителите и т.н.) се четат днес като литература. Всъщност, само една малка част от тях има тази привилегия. Убедена съм, че подобна ще бъде съдбата само на някои „свидетелства“, докато другите ще останат в архивите като справочен материал за специалистите.

*****

В курса на своето изследване на „литературата на свидетелството“, се запитах дали тя всъщност не е дълбоко консервативна, защото представлява връщане към мимезиса, възраждане на реализма, „копиране“ на външния свят, на устната реч, символично „превърната“ в литература. Като се има предвид как и колко трудно бяха преодолені в латиноамериканската литература „регионализмът“, „индихенизмът“, „негримът“, в естетическо отношение определено имаме връщане назад спрямо „новия роман“. Ако се впише „литературата на свидетелството“ в хегеловата диалектика на

„отрицание на отрицанието“, може да се приеме – както твърдят Джон Бевърли, Елжбиета Склодовска и др. – че възходът на интереса към нея е реакция срещу крайното експериментаторство на литературния авангард, с други думи, съответства на единия краен елемент от дихотомията между *революционната литература* (иноваторска, експериментална, тази от „бума“) и *литература за революцията*, или както го бе формулирал Кортасар, на „революционерите в литературата и литературата на революцията“ (Collazos / Cortázar / Vargas Llosa 1970: 76). В този смисъл „литературата на свидетелството“ е колкото постмодерна (поради своя произход), толкова е и последен опит да се запази начинът на мислене на модерността.

Моето лично наблюдение е, че през последното десетилетие литературната критика отстъпи от желанието си да обяснява и да дава определения на „литературата на свидетелството“. Самата тя в известна степен навлезе в период на творческо изтощение, поради масовизирането на новите средства за комуникация (интернет с всички възможности, които предоставя – блогове, социални мрежи, ЮТюб и т.н.).

В замяна на това, читателският интерес към нея, както и към традиционните *нефикционални* жанрове – автобиографии, биографии, романи по „истински случаи“ и т.н. не спада никога. Достатъчно е да се отворят големите таблоиди на страницата за култура, за да се види, че те заемат първите места в класациите на най-четените книги.

Днес можем да говорим за истински култ към паметта.

VI. Библиография и приложения

За изработването на настоящата дисертацията съм прегледала 130 книги от корпуса на „литературата на свидетелството“, чиито заглавия включвам в отделен библиографски списък.

Също така прилагам списък с публикации върху „литературата на свидетелството“ преди 1990 г., приблизително откогато започват да излизат по-сериозните теоретични студии за нея. Те се включени в цитираната от мен библиография.

Към работата има и четири приложения:

В „Награди за „литература на свидетелството“ на Каса де лас Америкас“ проследявам хронологично наградените произведения и отбелязвам кои са участниците в журитата. За познавача на латиноамериканската литература техните имена говорят много.

„Награди за ‘литература на свидетелството’ в Куба (1971-1989)“ и „Книги, публикувани от издателство Летрас Кубанас преди 1989 г.“ дават представа за издателския интерес и за официалното стимулиране, което получава този тип писане на карибския остров.

Победилата Сандинистка революция следва кубинския модел, поради което прилагам списък с книги, публикувани от издателство Нуева Никарагуа преди 1989 г.

За да дам макар и бегла представа за работата, която извършват антрополозите в Мексико по създаването на „литература на свидетелството“, изготвих и списък с издания на Института за индиански изследвания в Мексико, обхващащ разглеждания в дисертацията ми период.

Азбучният показател в края на труда има за цел да отрази изписването на латиница на имената на споменатите от мен личности, периодични

издания, организации, географски места и т.н., както и оригиналните заглавия на книгите, за които говоря без те да фигурират като цитирани източници.

Библиография, цитирана в този автореферат

Barnet, Miguel (1983). *La fuente viva*. La Habana: Letras Cubanas. Primera parte: *Testimonio*. :12-60.

——— (1980). *Biografía de un cimarrón*. La Habana: Letras Cubanas (1ª ed. 1966).

Barthes, Roland (1970). *Historical Discourse. Introduction to Structuralism*. New York: Basic Books.

Beverley, John (1987). *Del Lazarillo al sandinismo: Estudios sobre la función ideológica de la literatura española e hispanoamericana*. Minneapolis: Prisma Books.

——— (1987a). «Anatomía del testimonio». – *Revista de crítica literaria latinoamericana*, Lima: año 13, 1º semestre, nº 25. :7–16.

——— (1996). «The Margin at the Center: On Testimonio (Testimonial Narrative)». – Gugelberger, G. M. (Ed.), *The Real Thing: Testimonial Discourse and Latin America*. Durham: Duke UP. : 23-41.

Beverley / Achugar (ed.) (1992). «La voz del otro: Testimonio, subalternidad y verdad narrativa». *Revista de Crítica Literaria Latinoamericana*. Lima: 2º semestre, nº 36.

Burgos, Elizabet (1985). *Me llamo Rigoberta Menchú*. México: Siglo XXI.

Duchesne, Juan Ramón (1987). «Miguel Barnet y el testimonio como humanismo». – *Revista de crítica literaria latinoamericana*, Lima: 2º semestre, año 26. :155–160.

García Márquez, Gabriel (1982). *Relato de un naufrago...* Baelona: Tusquets.

——— (1986). *La aventura de Miguel Littín clandestino en Chile*. México: Diana.

Gilman, Claudia (2003). *Entre la pluma y el fusil. Debates y dilemas del escritor revolucionario en América Latina*. Buenos Aires: Siglo XXI.

Jara, René / Vidal, Hernán (изд.) (1986). *Testimonio y Literatura*. Institute for the study of contemporary hispanic and lusophone revolutionary literatures, N° 3. Minneapolis.

Lewis, Oscar (1982). *Los hijos de Sánchez. Autobiografía de una familia mexicana*. México: Ed. Grijalbo. 16ª ed. (1ª ed. 1962)

Pozas, Ricardo (1986). *Juan Pérez Jolote. Biografía de un tzotzil*. México: Fondo de Cultura Económica. 13ª ed. (1ª ed. 1948)

Rincón, Carlos (1978). *El cambio actual de la noción de literatura y otros estudios de teoría y crítica latinoamericana*. Bogotá, Subdirección de comunicaciones culturales.

Skłodowska, E. (1992). *Testimonio Hispano-Americano. Historia, Teoría, Poética*, New York, San Francisco, Bern, Baltimore, Frankfurt/M., Berlin, Wien, Paris: Peter Lang Verlagsgruppe.

Walsh, Rodolfo (1957). *Operación masacre*. La Habana: Casa de las Américas. (Colección *La Honda*)

Публикации на ас. Лиляна Табакова по темата на дисертационния труд:

- 1995 Acercamiento al testimonio - сп. *Филология*, бр. 2, София: 1995.
- 1999 Some problems with Latin American testimonial literature. – *Breaking Borders: African-Hispanic Encounters. I: Literature* (Gustavo Mejía ed.) New Orleans: University Press of the South, 1999: 101-118.
- 2002 Las crónicas de Indias y la literatura testimonial del siglo XX: dos crisis de los códigos de veridicción de la historiografía. - 40 años de licenciatura en Filología Española en la Universidad de Sofia San Clemente de Ojrid (Juan Kanchev, Ani Levi, Rafael Alvarado). София: 2002: 102-107.
- 2007 „Методи и подходи в съвременната историография в трансатлантическата зона” - *Bulgarian Journal of American and Transatlantik Studies*, #2, февруари 2007. http://www.jatsbulgaria.org/show.php?type=article&id=21&issue_id=2&head=1
- 2008 Los corridos de narcotraficantes: valores populares y memoria colectiva. - *Alma América. In honorem Victorino Polo*. Tomo II. Murcia: Universidad de Murcia, 2008: 389 – 402.
- 2010 „Мексиканските повествователни романи за наркотрафиканти (колективна памет и ценности)“ – сп. *Език и литература. Отвъд Пиринеите*. София: 2010, Кн. 1-2.
- 2017 „Хуан Перес Холоте, пионер в литературата на свидетелството.“ - *Литературата като свидетел на времето*. Сборник в чест на 75 годишнината на проф. дфн. Божидара Деливанова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017: 73-85.
- 2017 „От антропологията до литературата: Оскар Люис – *грингото* с магнетофон.“ – *Европа и Латинска Америка* (Под реакцията на Искра Баева и Людмила Илиева) София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017: 327-333.
- 2018 „Бумът“ на латиноамериканската литература и Кубинската революция: от ентузиазма към краха на надеждите. (под печат в сборника посветен на 55 годишнината от създаването на специалността Испанска филология, Университетско издателство)

- 2018 Ригоберта Менчу или за истината и лъжата в „литературата на свидетелството“ (под печат в сборника в чест на проф. д-р Милена Попова, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“)

Участия в научни симпозиуми и конференции, свързани с темата на дисертационния труд:

- 1990 "El testimonio, un género literario nuevo?" ("Литературата на свидетелството – нов документален жанр?") – Международен симпозиум "Испански език и литература – XX век", Софийски университет „Св. Климент Охридски“, април 1990.
- 1991 "¿Cómo elaborar un testimonio literario?" – Coloquio: Las fuentes vivas: memoria, testimonio y tradición oral". Instituto de Antropología Social, México D.F., 25-27 noviembre 1991.
- 1992 "Acercamiento al testimonio: génesis, definiciones, características generales". Séptimo Simposium Internacional de Campos Semióticos, Universidad Veracruzana, Xalapa, México, julio de 1992.
- 1997 "Algunos problemas de la literatura testimonial en Iberoamérica". – Breaking Borders: African Hispanic Encounters, Durban, South Africa, March 24 –26, 1997.
- 2001 "Las Crónicas de Indias y la "literatura testimonial" del siglo XX: dos crisis en los códigos de veridicción del discurso historiográfico." – 40 години испанска филология в Софийския университет "Св. Климент Охридски". Симпозиум с международно участие.
- 2006 „Латинска Америка през призмата на културната антропология” – *Кръгла маса*, посветена на Латинска Америка, организирана от Сдружението на испаноговорящите журналисти в България. 26 юни 2006.
- 2010 "Гранични пространства в испаноамериканската литература: литература на свидетелството". – Симпозиум, посветен на Двестагодишнината от независимостта на Аржентина, Чили, Колумбия, Мексико и Венесуела. Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 20.10.2010.
- 2013 „Двусмисленият пакт или за авторството в свидетелската литература“ - *Авто/биографията през новото хилядолетие*, Софийски университет "Св. Климент Охридски", 2013. (Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма Матер”, Висш семинар: „Нови прочити в хуманитаристиката: ибероамерикански, средиземноморски и трансатлантически езици и култури“ (заклучителна конференция).
- 2016 Historia íntima del proceso de paz en Colombia – Gobernanza y Democracia en América Latina. ¿Qué nos falló? 26.11.2016 – 03.12.2016. Колоквиумът "Управление и демокрация: къде сбъркахме" се проведе в рамките на 30 международен панаир на книгата в Гуадалахара, Мексико, 2016.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПОСТИЖЕНИЯ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. „Литературата на свидетелството“ в Латинска Америка има достатъчно дълга траектория, за да може да се говори за цялостно явление, заслужаващо вниманието на специалистите.
2. Настоящият труд е първата разработка по темата в България.
3. Разработен е много богат текстови корпус. Дисертацията обхваща зараждането и развитието на „литературата на свидетелството“ в голям период от време, което позволява явлението да бъде описано в неговата цялост.
4. Направен е обстоен преглед на постмодерната криза в хуманитарните науки, както и на факторите от историческия контекст, които довеждат до зараждането на „литературата на свидетелството“ в отговор на необходимостта да се пише история опровергаваща и разобличаваща официалните версии.
5. Разгледана е ролята на родоначалниците на „литературата на свидетелството“, което позволява да се представят общите характеристики на техните произведения, превърнали се в класически.
6. Всички анализи са направени от гледна точка на историята и теорията на литературата.
7. Разгледан е комплексът от идеологически и чисто литературни обстоятелства, които превръщат „литературата на свидетелството“ в най-разпространената след Революцията книжнина в Куба.
8. В цялата му сложност и противоречивост е проследено развитието на дефинициите за „литература на свидетелството“ в рамките на литературния конкурс на Каса де лас Америкас.
9. Анализирани са и са съпоставени най-важните произведения, печелили конкурса, които в голяма степен задават различните модели на „новия жанр“. В главите, посветени на *Биография на един роб-беглец* и *Казвам се Ригоберта Менчу* са направени значителни теоретични заключения.
10. Въпреки различията в даваните с течение на времето дефиниции и макар че никоя не е докрай удовлетворителна, открити са константите, залегнали в тях – а) връзката между „литературата на свидетелството“ и историческата реалност; б) необходимостта да се документира (съхрани) историческата

памет; в) разсъжденията върху фикционализирането на паметта и нейната достоверност и г) интердисциплинарният характер на „литературата на свидетелството“.

11. За първи път се прави обобщение на теориите „за литературата на свидетелството“, възникнали през 90-те години в академичните среди в САЩ, занимаващи се културни и постколониални проучвания.

12. Разгледани са причините, поради които в Латинска Америка жанровата система е по-„гъвкава“ и полето на художествената литература е по-отворено и възприемчиво към текстове, произхождащи от периферни и сублитературни пространства.

13. Приносна са библиографии на „свидетелски“ книги, публикувани от шейсетте до края на осемдесетте години на XX век и на критичните статии и студии, публикувани преди 1990 г. Работено и с неизползвани досега източници (като все още непубликуваните протоколи от заседанията на журитата в конкурса за „литература на свидетелството“ на Каса де лас Америкас).

14. Авторката изразява аргументирано своите лични позиции по всички разглеждани въпроси.

Testimony Literature in Latin America (1959-1989)

Abstract

Between the 50's and the end of the 80's of the 20th century a proliferation of a series of texts came about, each claiming to be a "testimony". They were publications of a particular nature which cross and dilute the borders between literary, scientific, journalistic, or everyday-life discourse; they challenge the institution of genre and force us once again to adapt our notions of what literature essentially is or what it may be. Little by little, readers and critics alike began to sort them together under a common denominator: "testimonial literature", "literatura testimonial", „литература на свидетелството“.

Abundant production and publications, often quite praiseworthy, were not however followed by sufficient theoretical reflection. Readers seemed inclined to accept testimony "intuitively" as being a new literary genre requiring from them a new and specific reading contract. Critics, however, fluctuated between defining it as a method for the artistic recreation of factual material, or as an attempt to refurbish traditional realism, or as a literary genre, or finally even, as a new and specific kind of discourse.

In our view, the corpus of testimonial texts has two main streams.

The first stream is that of texts written (or narrated to professional writers, journalists, etc.) by people who were either protagonists or witnesses in the traumatic processes over the last four decades of the violent struggles for political control, or of complete upheaval in Latin American societies: insurrection, guerrilla warfare, invasions, exile, imprisonment, ethnic and labour conflicts, etc.

In 1969, having in mind the increasing influx of documentary and non-fiction texts sent for the literary competition Casa de las Americas, the collaborators of this prestigious Cuban institution decided to set up a special

award for testimonial narratives called “Casa de las Americas Testimony Award”. For the first contest in 1970 the rules for participation formulated a definition of testimony literature. Over the years this definition has been evolving, finding new depths and specifications, while at the same time the framework of the genre itself was being defined.

As Cuba moved towards mass culture, the aesthetic values that were put into circulation became instrumental. Cuban society was subjected to a socialist-type mass culture with all the defects typical for its later period, and it was being spread among sectors of the population that did not have any prior access to the benefits of culture. (A similar situation would later take place in Nicaragua after the Sandinista victory).

This model is known by its aesthetic conservatism, the levelling of tastes to the average, its paternalistic and authoritarian imposition of a unique cultural project for the totality of the population, its stiff censorship, and its constant intellectual bleeding. It may very well have played a role in the slow deterioration of the revolutionary process in Cuba. The point of interest, however, are the circumstances in which the testimonial corpus took shape and conditions were created for its establishment as a literary genre.

Works from all countries in Latin America participate in the literary competition Casa de las Americas as testimonial narratives. Almost always these works were produced by nonprofessional literary agents who, as the result of violent referential pressure, were induced to write or to narrate in order to denounce the historical conjuncture or to reject opposing views, or in order to justify their own attitudes and to give an example of moral and ideological integrity to their fellow party members. These authors declared the absence of artistic intent in their texts and gave priority to practical functionality. Their aim was to achieve a historical and political projection. They worked with a language that was more appellative than expositive (thus multiplying the signs of

enunciation: “I” as “We”). They described naturally the horrifying details of brutal psychosomatic experiences, which they were forced to undergo. Thus borders between the normal and the pathological became blurred, and they created spaces of almost fantastic terror. In the end they achieved their aim of preserving their human integrity and their ideological faith—which borders with the religious—in the imminent triumph of what they understood as Justice and Truth, although this triumph was completely abstract and not achieved in reality. Consequently, it is a discourse that pretends to be universal, not so much because of its ideological “naturalness”—its tendency to present the “now” as an “always”; the “I” as a “We, the people”; truth and justice as understood by a certain community as the only and unequivocal Truth and Justice, etc.; but more likely because physical suffering, fear, solidarity and treason are given universal value. Rather than become the literature of defeat, testimonies reincarnate the persistence of utopia. Additionally, they enter into dialogic interaction with their “interlocutors” (or implicit readers, whom testimony writers “know” and treat as “accomplices”), thus revealing a relationship of extra-literary origin, established *a priori* in the terms of a certain shared engagement with the reality that is being narrated, and of shared ethical and moral codes. The ideological value of these texts must be accepted as one of the elements of the aesthetics they propose, and one must attempt not to be too hasty and talk about them in a pejorative way because of the ephemeral character which they share with all ideologies.

The debate about testimonial literature, largely based on this group of texts, has in turn become highly ideological, which in itself has been an obstacle for its theoretical clarification from the point of view of the theory of literature.

The second stream of texts that make up the testimonial corpus has a very different origin. They result from the way in which the social sciences face their recurring paradigmatic crises by attempting to renew their methodology. Historiography rescued the so-called oral history; social anthropology constructed

life histories; psychology, and in particular psychoanalysis, contributed such dimensions as the consideration of the unconscious, the studies of memory, psychic structures, processes of communication, causes of the absence of communication, etc.

In the present work I consider the motives which make it possible for such texts to leave their original disciplinary streams and occupy spaces not originally meant for them, thus becoming part of the literary field.